

A magyar irodalom recepciója Hollandiában

Varga Orsolya

ELTE BTK Germanisztikai Intézet, Néderlandisztikai Tanszék

E-mail: vargaorsolya@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1694-057X>

Kivonat: A holland–magyar kapcsolatok évszázados története ellenére Hollandiában csak a 19. század második felétől jelentek meg magyarból – jórészt közvetítő nyelven keresztül – fordított szépirodalmi művek. Tanulmányommal megkísérlem összefoglalni, mely művek és milyen körülmények között jelentek meg holland fordításban a második világháborútól a kétezres évek elejéig. Ennek során – mivel a fordított szöveg éppúgy csak befogadása révén válhat irodalommmá, mint az eredetinek tekintett alkotás – igyekszem megvizsgálni a fordításnak a befogadó kultúrára gyakorolt hatását is.

Kulcsszavak: műfordítástörténet, recepció, kulturális transzfer

1. Bevezetés

A kulturális transzfer kutatása során a hangsúly egyre inkább a különböző kultúraközvetítőkre esik – a fordítókra, kiadókra, utazókra, könyvkereskedőkre vagy gyűjtőkre (Espagne 2006: 15) –, akikről joggal feltételezhetjük, hogy a kultúrtörténet meghatározó szereplői (Burke 2005). Fordítás nélkül aligha létezhet kultúra, a fordítás mibenlétét pedig két előfeltevés alapján lehet megközelíteni. Az egyik, hogy a kultúrák nagy vonalakban hasonlítanak egymáshoz. A másik, ha valaki a különbözőséget, viszonylagosságot véli elsődlegesnek a kultúrákban, vagyis öszszeütközésként is szemléli kölcsönhatásukat (Szegedy-Maszák 1998: 73). A fordítás vizsgálható egyfajta stratégiaként, melyet a kultúrák alakítanak ki, hogy a határaikon kívül eső területekkel foglalkozzanak, miközben fenntartják saját jellegzetességeiket. Eszményi esetben felfoghatjuk akár „két különböző (kon)textus tökéletes házasságának, mely két entitás életét köti össze jóban-rosszban” (Basnett és Lefevere 1992: 11). A kis nyelvekben – lévén elszigeteltek – a kezdetektől fogva prominens szerepet kap a fordítás: a magyarországi első írott nyelvemlék fordítás,

és a holland írott hagyomány szintűgy fordításokkal kezdődött. Ma az *UNESCO Index Translationum* adatai szerint a legtöbb fordítással rendelkező országok ötvenes listáján Hollandia a hatodik, Magyarország a tizenharmadik helyen áll, az ötven leggyakrabban fordított forrásnyelv kategóriában a holland a tizenegyedik, a magyar a tizenkilencedik, valamint az első ötven célnyelv listáján a holland a hatodik, a magyar a tizenötödik helyezést kapta. Ezek megdöbbentő adatok, tekintve, hogy a világon több mint kétszáz ország és megközelítőleg hatezer nyelv létezik.

Az utóbbi harminc évben legtöbbet fordított magyar írók: Kertész Imre (242) és Márai Sándor (233). E két írónak több mint kétszázharminc különböző nyelvű – tehát nem csak holland – fordítása szerepel a listán. A legtöbb fordítással rendelkező magyar írók egyrészt huszadik századi klasszikusok: Molnár Ferenc (132), Szabó Magda (75), Kosztolányi Dezső (73), másrészt a posztmodern irodalom jeles képviselői: Esterházy Péter (132), Konrád György (110) és Nádas Péter (81).

Jelen tanulmányommal megkísérlem összefoglalni, mely magyar szépirodalmi művek és milyen körülmények között jelentek meg holland fordításban a második világháborútól a kétezres évek elejéig.

Mivel a fordított szöveg éppúgy csak befogadása révén válhat irodalommá, mint az eredetinek tekintett alkotás, a fordításnak a befogadó kultúrára gyakorolt hatását is meg kell vizsgálnunk.

2. A második világháborútól a hetvenes évekig

A holland–magyar kapcsolatok évszázados története ellenére Hollandiában csak a 19. század második felétől jelentek meg magyarból – jórészt közvetítő nyelven keresztül – fordított irodalmi művek. Henry Kammer szerint „a századelőn és a két világháború között alig jelent meg valami az értékes kortárs magyar irodalomból” (Kammer 1996: 64) egy Ady-válogatás kötet kivételével, miközben nagy sikert aratott néhány tradicionális-konzervatív beállítottságú lektűr-író, köztük Harsányi Zsolt, Földes Jolán és Körmenyi Ferenc. Azóta többen árnyalták ezt a felfogást, köztük Gera Judit izgalmas tanulmányában Földes Jolán *A halászó macska uccája* című regényének különböző aspektusairól (Gera 2013). Pusztai Gábor pedig több írásában is Madelon Székely-Lulofsnak és Székely Lászlónak a holland–magyar transzferben betöltött szerepével foglalkozik, akik Márait, Molnár Ferencet, Kassákot is fordítottak a két világháború közötti években (vö. Pusztai 2018). Svirsky Antal 1987-es tanulmányában Molnár Ferencről azt írja, darabjai hatottak a holland drámaírókra: Ary den Hertogot egyenesen „a holland Molnár”-nak nevezték (Svirsky 1987). Molnár darabjait egyébként a hatvanas évekig színre vitték, és sikerrel játszották Hollandiában (De Bie 1988).

A második világháború alatt régebbi könyveket adnak ki újra, első kiadásokat csak a szórakoztató irodalom népszerű szerzői, Harsányi Zsolt és Vaszary Gábor érnek meg. Harsányi áll az élen, ő a korszak legnépszerűbb magyar írója – a „magyar

Courths-Mahler” – Hollandiában. A második világháború alatt, illetve a háború utáni években – jóllehet Márai Sándor néhány regényét már akkor kiadták Madelon Székely-Lulofs átültetésében – tehát igen kevés jelentős, magyarból fordított mű jelenik meg Hollandiában. Az ötvenes évekre némileg eltolódik a recenzensek irodalmi ízlése, és Harsányi *Életre halálra* című regényét, melyet Madelon Székely-Lulofs fordított, lesújtó kritikával illetik 1951-ben a *De Nieuwe Eeuw* című folyóiratban, ugyanakkor a *Neerlandia* 1952-ben pozitívan nyilatkozik a regényről. Meglepő, hogy ugyanazon az oldalon, ahol Harsányi regényét dicsérik, Frederik Van Eeden, holland író *Van de koele meren des doods* (1900) [A halál hűvös tavai] című híres pszichológiai regényéről gúnyos hangú kritikát olvashatunk (De Bie 1987: 73).

Egy ország fordításpolitikája bizonyos korszakokban gyakran szorosan összeköthető aktuális politikai eseményekkel, ezt tapasztalhatjuk Hollandia és Magyarország viszonylatában is. A politikai berendezkedés miatt az ötvenes években korlátozottak a személyes kapcsolatok Magyarországgal. Kivétel a kommunista nézeteket valló Theun de Vries, aki a magyar kormány meghívására 1948-ban látogat először Magyarországra „irodalmi és kulturális tájékozódás” céljából. Itt találkozik Illyéssel, Déryvel, Lukács Györggyel. Első benyomása Magyarországról „szívet melengető”: egy ország, nemzet újjászületését látja (Perry 2013: 144-145). 1951-ben újra hivatalos meghívást kap, amikor ismét lenyűgözi „a művészettel, kultúrával való találkozás, az alkotó kezdeményezés és lelkesedés” (uo. 146). Útjának finanszírozásával a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Bizottsága nem csinált rossz befektetést, ugyanis De Vries a látogatásáról lelkes úti beszámolót írt, melyet szintén a magyar kormány támogatót (De Vries 1952). Bár a száztíz oldalas illusztrált könyv csupán egyetlen kiadást ért meg, talán azért él tovább, mert Willem Frederik Hermans, az egyik legnagyobb 20. századi holland író egyik polémiáját ennek szentelte. Hermans szerint az írás propagandabrosúrára hasonlít a hitleri időkből. Érdekes, hogy Hollandiában Hermanson kívül senki nem emelte fel a szavát a kommunista író ellen úgy, mint a harmincas években az NSB – az 1931-től 1945-ig működő holland nemzetiszocialista párt tagjai ellen (Perry 2013: 146).

Az ötvenes években inkább klasszikus magyar művek fordításai látnak napvilágot: Molnár Ferenc regénye, a *Pál utcai fiúk* 1950-ben, Mikszáth Kálmán két regénye¹ két évvel később jelenik meg Hollandiában. Mikszáthot egyébként már a század elején fordították hollandra, a *Szent Péter esernyője* H.A.C. Beets-Damsté tolmácsolásában több kiadást megért, 1956-ban pedig 13 000 eladott példánnyal kiemelkedő pozíciót ért el. Ami a kortárs írókat illeti, elsősorban a külföldön élő magyar Koestlerre irányult a figyelem. Sőt, Heerikhuizen irodalomtörténetében (1956) – melyben szűk egy oldalt szán a magyar irodalom ismertetésére – egyenesen Koestlert nevezi meg a magyar irodalom egyetlen élő képviselőjének (Heerikhuizen 1956: 304).

¹ A *Szelistyei asszonyok* (1984, *Szelistje – het dorp zonder mannen*), Urb de Wael és a *Beszterce ostroma* (1901, *De dolle graaf Pongracz of het beleg van Beszterce*) Urb de Wael és Dirk Wolters fordításában.

Hogy mennyire összekuszálódhatnak az irodalmi recepció szálai, az bizonyítja, hogyan befolyásolta Arthur Koestler önéletrajza az egyik legnagyobb 20. századi magyar költő, József Attila külföldi ismertségét. Koestler, aki önéletrrásában néhány oldalt szentelt a költőnek, ilyen módon hozzájárult József Attila nevének, életművének terjesztéséhez saját hazáján kívül. (De Bie 1987: 73)²

Koestler 1954-ben, Nagy-Britanniában publikált visszaemlékezése (Koestler 1954) után kezdtek fordítani József Attila verseit hollandra, különböző folyóiratok és antológiák számára. 1977-ben aztán önálló válogatáskötete jelent meg jórészt Sivirsky Antal átültetésében³.

Az 1956-os forradalommal megváltozott a helyzet: Magyarország hirtelen az érdeklődés középpontjába került, egyúttal a magyar irodalom felé is figyelem irányult. A Nyugat-Európába áramló emigránsirodalom hullámával párhuzamosan lassan elkezdődött az ismerkedés a kortárs magyar költőkkel és írókkal. A forradalmat követő szakaszt Henry Kammer az emigráns irodalom címkével illeti, és felhívja a figyelmet arra, hogy ebben az időszakban szépirodalmi értékkel nemigen rendelkező dokumentarista könyveket fordítanak, többek között Méray Tibor és Sebestyén György írásait (Kammer 2005: 5). 1957-ben mégis megjelenik egy igen jelentős válogatás: a Sivirsky Antal szerkesztette novellagyűjtemény felőleli a magyar klasszikus és kortárs irodalom legjavát, Petőfitől Máraiig. A reprezentatív kötetet már nem övezte hallgatás a kritika részéről. Az *NRC Handelsblad*ban, Hollandia máig legtekintélyesebb napilapjában a recenzens a magyar elbeszélő hagyomány jellegzetességeit ragadja meg: „Mindenekelőtt az itt tárgyalt magyar elbeszélő művészet általános vonását kell kiemelnünk: annak orális jellegét. A mi elbeszélő művészetünk túlnyomórészt didaktikus hagyományával ellentétben egyértelműen a gyönyörködtetés, szórakoztatás jellemzi, amolyan kandallótűz mellett történetmesélő hangulat lengi be” (De Bie 1987: 73).

Mindazonáltal a magyar irodalom kiadását és fogadtatását Hollandiában a második világháborútól a nyolcvanas évek végéig erősen befolyásolja a politika.

Egyrészt aktuális politikai események játszottak meghatározó szerepet a lefordítandó könyvek kiválasztásában, másrészt az olvasóknak is csak akkor keltette fel az érdeklődését a magyar irodalom, ha az ország bizonyos politikai események miatt eleve az érdeklődés középpontjába került, és minden, ami Magyarországgal kapcsolatos volt, hírtérket kapott

foglalja össze De Bie (2001: 74).

Talán nem véletlen, hogy Déry Tibor 1957-es – a szabad világ tiltakozását kiváltó – bebörtönzését követően Hollandiában (Jan van Rhenen fordításában)

² A cikkben minden holland nyelvű forrásból származó szöveg Varga Orsolya fordítása.

³ *De zon van de straat en van de aarde*. 's Gravenhage/Brugge: Nijgh & Van Ditmar / Sonnevile 1977.

megjelent kisregénye, a *Niki* nagy érdeklődést váltott ki, és különböző fórumokon magasztaló kritikákat kapott. J. Bernlef a Magyarországon regnáló sztálini rezsim finom, intelligens kritikáját értékeli a műben (De Bie 1987: 74). Egy másik recenzió szerint a komoly és megrázó szövegbe ironia vegyül, „valóban olyan könyv, melyet el kell olvasni, már csak a szöveg finomsága, szelídsége miatt is” (Valkhoff 1958: 180). Még egy női magazin regényajánló rovata is beszámol a műről: „Cso-dálatos a stílusa, az embersége, és bármennyire egyszerűnek tűnik is, a megfogalmazás módja kis irodalmi emlékművé emeli” (N. N. 1959: 344). A kisregény fordítását négy évvel később egy Déry novellagyűjtemény követi, majd 1964-ben Németh László *Bűn* (1936) című regénye (ford. Margot Bakker) és 1967-ben Fejes Endre *Rozsdatemetője* (1962) (ford. R. Fiddelaar).

Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versével szerzett hírnevet az 1956 utáni időszakban (ford. Antal Sivirsky), tíz évvel később a nemzetközi költészeti napokon a belgiumi Knokkéban nagydíjat kapott. Leghíresebb könyvét, *Puszták népe* című szociográfiáját azonban csak 1976-ban fordították hollandra. Az eredetileg 1936-ban napvilágot látott munka egyébként már sokkal korábban megjelent németül, franciául, sőt finnül is. A „mély hatást keltő mű” (Weststeijn 1979: 92) folytatásaként lehet felfogni a hollandul 1978-ban publikált *Ebéd a kastélyban* című kisregényt. Bár ez az írás „szerényebb szándékú, mint a *Puszták népe*, ebben a szerénységben mégis magas irodalmi színvonalat képvisel” (uo.). Az irodalmi folyóiratnak ugyanebben a számában Sivirsky három magyar önéletrajzi ihletésű munkát ismertet, Szabó Magdáét (*Régimódi történet*, 1977), Déry Tiborét (*Ítélet nincs*, 1969) és Vágó Mártáét (*József Attila*, 1975).

A hetvenes évek végétől fokozódott a magyar–holland kulturális transzfer intenzitása, ez többek között Dedinszky Erika érdeme, aki 1977-ben *A hallgatás tornya* címmel egy modern költeményeket tartalmazó gyűjteményt szerkesztett. A válogatás-kötet hét kortárs költőt mutat be, köztük Weöres Sándort, Pilinszky Jánost, Csoóri Sándort, Oravecz Imrét, Tolnai Ottót. Ez a kötet új színben tünteti fel a magyar költészetet, jócskán különbözik Sivirsky Antal addigi válogatásaitól. Később Dedinszky önálló Pilinszky (1984), Csoóri (1982) és Veress Miklós (1981) köteteket is fordít – mindhárom költő a Poetry International, vagyis az 1977-től évente megrendezett rotterdami nemzetközi költészeti fesztivál meghívottja. A holland kritika Pilinszkyt fogadja a legpozitívabban (De Bie 1987: 75), aminek oka talán abban keresendő, hogy a modern holland költészetben is felismerhető, jelenlévő mozzanat a szikárság és a sallangmentes nyelvhasználat. A kritika értékeli, hogy a költő a lírai kifejezés lehetőségeit a minimumra redukálja, csupán az élmény magját közvetíti. *Kráter* című kötete 1984-ben jelent meg hollandul Dedinszky Erika fordításában, aki 1981-ben kultúraközvetítői tevékenységéért megkapta a legrangosabb holland fordítói elismerést, a Martinus Nijhoff-díjat. A díjátadáson elmondott beszédében annak a reményének adott hangot, hogy a magyar könyvek ezután eljutnak a címzettekhez: a holland olvasókhoz. Később az áttörést azonban nem Dedinszky fordításai hozták a magyar irodalom holland recepciójában.

3. Az áttörés: nyolcvanas, kilencvenes évek

A nagy változást Konrád György debütáló regénye *A látogató* fordítása jelenti 1976-ban, német közvetítő nyelv segítségével. Rob van Gennepe kiadója nagy sikerrel vezeti be az író Hollandiába, első regényét hétszer nyomják újra, és csakúgy, mint a Van Gennepnél tíz évvel később megjelent *A cinkos* című regényét: a műveket magasztaló kritikák sora fogadja. Konrád sikere a *Kerti mulatsággal* tetőzik, hat év alatt (1988-1994) tizenhárom kiadást ér meg a mű (Kraaiveld 2009: 39). Mint említettük, a fordításpolitikát a kis irodalmak esetében még szorosabban összefügg a nagypolitikával, vagyis Konrád elismerése részben annak is köszönhető, hogy a demokratikus ellenzék prominenseként Magyarországon 1974-től 1988-ig betöltött szerző volt, és ebben az időszakban külföldön publikált. A holland bestseller-listára 1988-ban felkerült regénye, a *Kerti mulatság* (Kammer 1996: 67) épp abban az időszakban jelent meg, amikor Kelet- és Közép-Európa a politikai változások miatt az érdeklődés homlokterében állt, ráadásul Konrád hollandiai sikerének tetőpontján, 1990-től 1993-ig a Nemzetközi PEN Klub elnöke volt. A későbbiekben találunk kevésbé lelkes kritikát is, mely Konrád grandiózus közép-európai regényciklusának negyedik részét, a *Hagyatéket* illeti – ebben a recenzió a regény töredezettségét, nyelvének nehéz követhetőségét, pontatlanságát és a világos cselekményvezetés hiányát rója fel az íróra, illetve a fordítóra (Van Deel 1999).

1981-ben Jan Cremer, a magyar származású, ám magyarul nem beszélő író és festő elhatározta, hogy megismerteti a holland olvasóközönséget a magyar irodalom klasszikusaival, valamint kortárs szerzőivel, és sorozatot indított el a Loeb könyvkiadónál „Hongaars Archief” címmel. A sorozat első darabját, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* (1901) című regényét az a Henry Kammer ültette át hollandra (1981), akinek műfordítás-listáján nyolcvannégy tétel szerepel, így a magyar irodalom legproduktívabb holland fordítójának nevezhetjük (erről részletesebben Varga 2018). A *Volkskrant* című országos napilapban megjelent elutasító hangú recenzió túrheterenül nacionalista hangvételűnek találta Gárdonyi művét. Hollandiában nem örvendenek népszerűségnek az ilyen tematikájú, illetve hangulatú művek – nagy megdöbbenést keltene a hír, hogy ez a regény Magyarországon több mint száz éve az általános iskolások kötelező olvasmányainak a listáján szerepel.

Ugyanebben az évben még két darab jelent meg a sorozatban: Mikszáth *Külnös házassága* (1901) (ford. Sivirsky Antal) és Sánta Ferenc *Ötödik pecsét* (1963) című regénye (ford. Marác László és A.H. Heijbroek), melynek kiválasztásához nyilván hozzájárult, hogy 1977-ben Fábri Zoltán filmváltozata nyerte a Moszkvai Nemzetközi Filmfesztivál fődíját, valamint a Berlieni Arany Medvére is jelölték. A sorozat második, egyben utolsó évében Cremer ismét klasszikusokat választott: Kosztolányi *Édes Anna* (1926), Móricz Zsigmond *A boldog ember* (1935) és Jókai Mór *Aranyember* (1872) című művei szólaltak meg hollandul. A sorozat sajnálatos módon szinte észrevétlenül maradt a holland kritika számára.

A nyolcvanas évek vége felé, a rendszerváltozás közeledtével, és nem kis mértékben Konrád György 1988-as sikerének köszönhetően, egyre nőtt a magyar iro-

dalom iránti érdeklődés. Konrádnak egyébként olyan különleges pozíciót sikerült kivívnia a holland irodalmi életben, hogy a legnevesebb holland nyelvű lapok kérték fel önálló rovat publikálására, ez először történt meg magyar íróval Hollandiában. Baráti kapcsolatot ápolt kiadójával, Rob van Gennepel. Így az *NRC Handelsblad*-ban 1989-től 1995-ig olvashatjuk irodalomról, politikáról és egyéb témákról szóló cikkeit Henry Kammer fordításában. Konrád sokat tartózkodott Amszterdamban, a holland televíziós csatornák gyakori vendége volt: mondhatjuk, hogy a holland irodalmi élet aktív részesévé vált, így természetesen minden hollandul megjelent munkáját bőséges visszajelzés követte. A recenzensek többek között „irodalmi óriásnak” nevezték a szerzőt, páratlannak a műveit (Boomsma 1996), Erwin Tommissen szerint pedig „a magyar történelemtől, az emberiségről és saját sorsáról való melankolikus meditációinak köszönhetően *A kakasok bánata* Konrád életművének abszolút csúcspontjává terebélyesedett. Jellegzetes írásmódjával, amely a letargia, az ironia és játékoság között kanyarog, Konrád György lenyűgöző regényt alkotott” (Tommissen 2006). Találunk azonban kevésbé lelkes kritikát is, mely Konrád regényciklusát (*Kerti mulatság, Melinda és Dragomán, Kőóra, Hagyaték*, melynek kötetei 1991 és 2002 között jelentek meg, elsősorban nehezen követhető, ide-oda csapongó elbeszélő stílusa miatt marasztalja el (Van Deel 1999).

Mivel Kelet-Európa 1989 után óriási rivaldafénybe került, nagy kereslet mutatkozott további fordításokra. A kilencvenes években Konrád György regényeinek publikálása mellett a Van Gennep Kertész Imre és Nádas Péter műveinek megjelentetését is zászlajára tűzi. Fontos tényező, hogy Kertész akkorra Németországban már hírnevet szerzett. 1994-ben a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990) jelenik meg, majd 1995-ben a *Sorstalanság* (1975) Henry Kammer fordításában. Később, a kétezres években számos regényét lefordítják, a *Sorstalanság* pedig a mai napig több mint tíz kiadást ért meg.

1988-ban a Van Gennep Kiadó felkérésére Kammer lefordította Nádas Péter *Egy családregény vége* című regényét, melyet a szerző viszonylagos ismeretlensége ellenére rendkívül kedvezően fogadott a kritika. Nádas azonban csak az *Emlékiratok könyve* (1994) folytán vált népszerűvé Hollandiában. A fordítója a rangos Martinus Nijhoff-díjat vehette át a mű átültetéséért. A legnagyobb országos lapokban és folyóiratokban részletes recenzió jelent meg, ezek túlnyomórészt igen pozitív hangúak voltak, – amelyik viszont kevésbé, az a könyv terjedelmét és humortalanságát kifogásolta. Hadd idézzek néhány jelentős országos napilap kritikájából: „Nádas ebben a könyvben is történeteket mesél, folyton váltakozó stílusokban, ám mindig tökéletességre törekvő mondatokban” – értékeli Michel Maas a *Volkskrant* hasábjain (Maas 1997). Az *NRC Handelsblad* recenzense úgy véli, hogy „magnum opusában Nádas vakmerő barlangásként ereszkedik az emberi lélek földalatti barlangjaiba annak segítségével, amit ő az érzelmek végtelen lajtorjájának nevez, [...] Ez egy mai korszellemmel szembenő könyv, mely túllép minden divaton és áramlaton.” Emellett az íróat Robert Musilhoz hasonlítja, aki „olyan mélységéig vizsgálja az értelmiség érzelmeit, ahogyan Musil kutatta annak modern életérzését. [...] Az ólomsúlyú étket könnyű felfújtként szolgálja fel. Ez többek között

zseniális központozással, önmaga relativizálásával, a kommunista rendszerrel szembeni nagy adag halálos humorral és a váltakozó stílusokban megírt fejezetekkel éri el”. Chris van Esterik összegezve kijelenti, hogy az *Emlékiratok könyve* „olyan mestermű, melyben az egész huszadik század láthatóvá válik rémisztő pompájában” (Esterik 1993). A *Trouw* kritikusa szerint „ennél érzékibb könyv nehezen elképzelhető. (...) A legjobb, amit az utóbbi időben olvastam, és azt gondolom, hogy nemcsak a magyar irodalom mesterműve, hanem az egész világirodalomé” (Deel, T. van 1994).

Nemcsak a holland irodalmi élet, az olvasóközönség is kedvező fogadtatásban részesítette a művet, ami az eladási mutatókat illeti, egy év alatt négy újranyomás fogyott el. A könyv fogadtatásáról és fordítási problémáiról Henry Kammer tanulmányt írt (1996).

4. A kétezres évek

Esterházy Péter regényeinek nem megfelelő értékelése Hollandiában Henry Kammer szerint a szerző szövegeit átszövő nagy mértékű intertextualitásnak tudható be (Kammer 2005: 6), bár a 2002-ben kiadott *Harmonia Caelestis* (ford. Robert Kellermann) kedvező fogadtatásban részesült. Douwe Draaisma, az emberi emlékezet természetével és működésével foglalkozó holland pszichológusprofesszor terjedelmes tanulmányban elemezte a regény és a két évvel később írt, nem fikciós *Javított kiadás* (ford. Robert Kellermann, 2004) nyomán az emlékezet és az archívum kapcsolatát (Draaisma 2008).

Márai újrafelfedezése voltaképpen Olaszországban kezdődött, ahol az író és kiadó Roberto Calasso a szinte visszhang nélküli francia megjelenés után a regény olaszországi premierje (1998) előtt azt mondta, Márai prózája a világirodalmi klasszikusokkal, Thomas Mann és Franz Kafka műveivel vetekszik. Olaszország után Németországban *A gyertyák csonkig égnek* (1942) német fordítása (*Glut*, ford. Christina Viragh, 1999) hónapokig a bestseller-listákon szerepelt, Marcel Reich-Ranicki a német televízióban abszolút mesterműnek kiáltotta ki. A *Gloed* Hollandiában is – ahol Willem Kuipers elsőként mutatott rá a német kiadás létrejöttére és jelentőségére – fél évig folyamatos sikert könyvelhetett el (ford. Alföldy Mari, 2000). Az olvasók örömmel üdvözölték, szívükbe zárták a regényt (Mészáros 2011). A szédületes érdeklődést mi sem mutatja jobban, mint hogy a Márait a *The New York Review of Books* egyik számában kritizáló író, J. M. Coetzee maga is kritikát kapott egy neves holland napilapban. A cikk szerzője mintegy védelmébe vette Márait: egyrészt azzal érvelt, hogy a kritikusnak hiányos a rálátása az író életművére, másrészt azzal, hogy a recenzált munkát Coetzee németből készített angol fordításban olvasta (Kuijpers 2001). A 2005-ben megjelent *Judit... és az utóhang* (1941) (*Kentering van een huwelijk*, ford. Henry Kammer 2005) nyolc héten át szerepelt a *Bestseller 60* listán, melyet háromszázötven holland könyvesbolt eladási adatai alapján állítanak össze. Legjobb pillanatában a tizenhatodik helyet érte

el. Egyesek a könyvet monumentálisnak, Márait pedig az emberi válsághelyzetek megnevezésében és kibogozásában mesternek találták (Messeman 2005). A regényből színpadi változat készült, csakúgy, mint korábban *A gyertyák csonkig égnék* című művéből, mely 2003-ban közönségdíjas lett Hollandiában. Egy kritikus azt vetette a második Márai-adaptáció szemére, hogy a szerző emelkedett, irodalmi nyelve nem alkalmas színpadra, a dramaturg pedig – sajnos – sokszor szó szerint vette át a regény szövegét (Van der Kooi 2007). Érdemes megemlíteni, hogy a 2003-ban megjelent *Zendülőket* a *Gay News*-ban a recenzens a könyv füledt hangulata és a homoerotikus utalások kapcsán Musil *Törlesséhez*, Thomas Mann *Halál Velencébenjéhez* és Stefan Zweig *Érzések zűrzavara* című elbeszéléséhez hasonlítja (Hekma 2003).

Mindazonáltal Márai hollandiai kanonizációjának hozadéka az is, hogy a kiadók foglalkozni kezdenek az író előfutáraival, így megjelennek, illetve újra megjelennek Kosztolányi Dezső és Szerb Antal regényei is.

A „Hongaars Archief” sorozatban publikált *Édes Anna* (1982) majdnem negyedszázaddal későbbi új kiadása (2004) elragadtatott visszajelzéseket vált ki. Flaubert mellett hasonlítják Csehovhoz (Rouleaux 2005), és a holland Simon Carmiggelthez is, „dandynak álcázva” (Polman 2007). Wil Rouleaux a *Trouwban* közzölt cikkében így méltatja:

Még Márai Sándornál is jobban írt kor- és honfitársa, Kosztolányi Dezső. A nemrég lefordított *Édes Anna* igazi nagy regény. [...] Kosztolányi újrafelfedezése nem véletlen: magyar kortársai nemzetközi sikerével függ össze. Ő azonban teljesen más kaliberű író, mint Márai Sándor vagy Szerb Antal. [...] Hozzájuk képest Kosztolányi minden kétséget kizáróan árnyaltabb és rafináltabb, jóllehet ez az eladási mutatókat valószínűleg inkább rontja, mint előremozdítja. (Rouleaux 2005)

Ez után a kétezres évek első évtizede körül Kosztolányitól három kötet is megjelenik, köztük két *Esti Kornél* novellafüzér Alföldy Mari fordításában (2008, 2011), melyet a kritika lelkesen fogad. Miriam Rasch szerint „Kosztolányi még a mellékszereplőkkel is kiérdemelteti az Oscar-díjat. [...] ez egyszerre minden, ahogy az irodalom képes minden lenni egyszerre: szellemes és szomorú, barátságos és képmutató, optimista és tragikus, történelmi és aktuális” (2009). A Henry Kammer által 2007-ben lefordított *Pacsirta* (1924) recenziói szintén Kosztolányi kanonizációját sejtetik. „Kevés író képes az emberi kapcsolatokban rejlő feszültségeket ilyen hihetetlenül pontosan szavakba önteni” (Van den Berg 2008: 19). A Parool recenzense megjegyzi, hogy „Kosztolányi korszakalkotó munkájából Márai is profitálhatott” (Lansu 2008).

5. Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Hollandiában egyre több magyar klasszikus és kortárs irodalmi mű jelent és jelenik meg, ez a tendencia pedig csak erősödik. Megjegyzendő, hogy alig akad recenzió, kritika, mely – esetleg részletesebben – kitérne a fordító személyére, és összekötné az író teljesítményét, a mű hatását a kultúráközvetítő kvalitásaival.

Irodalom

- Basnett, S., Lefevere, A. 1992. (eds) *Translation, History and Culture*. London/New York: Pinter Publishers.
- Berg, M. van den. 2008. Leeuwerik weer in nest. *Nederlands Dagblad* 28/03/2008. 19.
- Bie, A. de 1987. De Hongaarse literatuur in Nederland 1945–1986. *Bzzlletin* 146. 72–78.
- Bie, A. de 1988. A magyar irodalom fogadtatása Hollandiában (1945–1983). Budapest: *Studia philologica Moderna*. 29. 93–103.
- Bie, A. de 2001. Hongaarse literatuur in Nederland. *Prospect en Ablak* hozzáférés: 2019. 03. 19. http://www.prospekt-online.nl/prosabl/ablak/artikelen/literatuur_apr.html.
- Boomsma, G. 1996. Een man met vele eigenschappen. *De groene Amsterdammer* 26/06/1996. 44.
- Burke, P. 2005. *Lost (and Found) in Translation: A Cultural History of Translators and Translating in Early Modern Europe*. Wassenaar: NIAS Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences. 3.
- [De vrouw] 1959. *De vrouw en haar huis* 53e jaargang. Nr. 7. juli 1959. 344.
- Deel, T. van 1994. Peter Nadas, 'Het boek der herinneringen' met een vergrootglas in zijn pen'. *Trouw* 06/01/94.
- Deel, T. van 1999. De kronkels van György Konrád. *Trouw* 23/10/1999. hozzáférés: 2023. 12. 15. <https://www.trouw.nl/cultuur/de-kronkels-van-gyorgy-konrad-a926a015/>.
- Draaisma, D. 2008. Het geheugen van de Esterházy's. Over archieven en herinneringen. In: Hertmans, S. (ed.) *Vergeten van het geheugen. Studium Generale 2007–2008*. Gent: Academia Press. 59–71.
- España, M. 2006. *Jenseits der Komparatistik. Zur Methode der Erforschung von Kulturtransfers*, in *Europäische Kulturzeitschriften um 1900 als Medien transnationaler und transdisziplinärer Wahrnehmung*. Hg. Ulrich Mölk, Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht. 13–32. 13.
- Esterik, Ch. van 1993. Langs de ladder van het gevoel; Roman van Peter Nadas, een encyclopedie van de erotiek. *NRC-Handelsblad* 26/11/1993. hozzáférés 2023. 12. 15. <https://www.nrc.nl/nieuws/1993/11/26/langs-de-ladder-van-het-gevoel-roman-van-peter-nadas-7204685-a1197691>.
- Gera, J. 2013. De Hongaarse, Nederlandse en Vlaamse receptie van De straat van de viszende kat van de Hongaarse schrijfster Jolán Földes, In: Heuckelom, K. Stryker, C. de, Bruyn, D. (eds) *Van eeden tot heden: Literaire dwarsverbanden tussen Midden-Europa en de Lage Landen. Lage Landen Studies* 5. Gent: Academia Press. 199–218. Magyarul lásd: Gera, J. 2016. Földes Jolán *A halászó macska uccája* című regényének holland és flamand recepciója. *Filológiai Közöny* 2016/4. 446–466.

- Heerikhuizen, F. W. van 1956. *Gestalte der tijden: de wereldletterkunde in hoofdtrekken. 2: De nieuwste tijd (van ongeveer 1825 tot heden)*. Leiden: A. W. Slijthoff's Uitgevermaatschappij. 303–304.
- Hekma, G. 2003. Opgroeien in een homo-erotische broeikas. *Gay News* 2003. 09. 30. <http://users.gaynews.nl/artikel/537/Opgroeien-in-een-homo-erotische-broeikas/537>. hozzáférés: 2023. 12. 15.
- Kammer, H. 1996. Nádas Péter *Emlékkönyvének* hollandra fordításának problémái és fogadtatása. In: Paetzke, H. (ed.) 1996. *Előadások a műfordításról*. Budapest: Collegium Budapest, Institute for advanced study. 63–72.
- Kammer, H. 2005. De Hongaarse literatuur in het Nederlandse taalgebied vanaf de Tweede Wereldoorlog. In: *Het schrijvershuis* S., Amsterdam, Stichting Fonds voor de Letteren, Winter 2005.
- Kammer, H. 2016. személyes írásbeli közlése.
- Kooi, S. van der 2007. Kentering van een huwelijk hoort niet bij de beste. *8Weekly* 07/09/2007. <https://8weekly.nl/recensie/theater/impresariaat-wallis-kentering-van-een-huwelijk-kentering-van-een-huwelijk-hoort-niet-bij-de-beste/>. hozzáférés: 2023. 12. 15.
- Koestler, A. 1954. *The Invisible Writing*. London: Collins with Hamish Hamilton.
- Kraaiveld, J. 2009. *Politiek op de plank. De privébibliotheek van Rob van Gennep vs. het fonds van zijn uitgeverij*. Delft: Eburon.
- Kuipers, W. 2001. Een spel wordt pijnlijk ernst. *De Volkskrant* 21/12/2001. 24.
- Lansu, A. 2008. Troosteloze, maar hilarische satire. *Parool* 31/01/2008. 35.
- Maas, M. 1997. Het is een dwang, een drang; De ontdekkingsreis van Peter Nadas. *Volkskrant* 16/05/1997. <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/het-is-een-dwang-een-drang-de-ontdekkingsreis-van-peter-nadas~bd81b163/>. hozzáférés: 2023. 12. 15.
- Messeman, S. 2005. Sándor Márai, 'Kentering van een huwelijk'. *De Tijd* 15/08/2005. <https://www.tijd.be/cultuur/algemeen-recensie-boek/S-ndor-M-rai-Kentering-van-een-huwelijk/1855570>. hozzáférés: 2023. 12. 15.
- Mészáros T. 2011. Márai és a siker I. *Magyar Nemzet* online 2011 december 17. <https://mno.hu/korabbipartnerreink/marai-es-a-siker-i-1036275>. hozzáférés: 2018. 01. 14.
- N.N. 1959. Romans, Niki. *De vrouw en haar huis* 53/ 7.
- Perry, J. 2013. *Revolte is leven. Leven en werk van Theun de Vries (1907–2005)*. Amsterdam: Ambo/Anthos.
- Polman, R. 2007. In de Hongaarse hemel. *Polman schrijft*. Boekhandel Polman nr. 69. december 2007.
- Pusztai G. 2018. *Az irodalmi mező bozótos szélé. Madelon Székely-Lulofs és Székely László szerepe a holland–magyar kulturális transzferben*. In: Gera, J., Vesztergom, J. (szerk.) *Oda-vissza. A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*. Budapest: Eötvös Kiadó. 205–231.
- Rasch, M. 2009. *Literatuur. Filosofie. Nieuwe/Media*. 22 maart, 2009. <http://www.miriam-rasch.nl/literatuur/kornel-esti-de-enige-held-in-dit-verhaal/>. hozzáférés: 2023. 12. 15.
- Rouleux, W. 2005. Een huissloofje neemt wraak; De mooiste roman van een groot Hongaars schrijver. *Trouw* 22/01/05. 41.
- Sivirsky, A. 1987. *Vijf eeuwen Hongaars-Nederlands culturele betrekkingen*. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Ambassadeur Internationale Culturele Samenwerking. 38.

- Szegedy-Maszák M. 1998. Fordítás és kánon. In: Kabdebó et al (szerk.) *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Budapest: Anonymus. 64–82.
- Steiner, G. 2009. *Bábel után. Nyelv és fordítás. II.* Budapest: Corvina. ford. Bart István.
- Tomissen, E. 2006. György Konrád, 'Het verdriet van de hanen (2006)': György Konrád mijmert over het leven. *Cutting Edge*. <http://www.cuttingedge.be/boekenstrips/verdriet-van-de-hanen>. hozzáférés: 2019. 03. 18.
- Valkhoff, R. 1958. Tibor Déry: *Niki*. uitg. Andries Blitz. Laren en Intern. Pers, Antwerpen. 144 blz., f 3,50. *Het boek van nu 1958/1959*. 180.
- Varga O. 2018. Magyar irodalom Hollandiában a második világháborútól a kétezres éve elejéig. Henry Kammer műfordítói munkássága. In: Gera, J., Vesztergom, J. (szerk.) *Oda-vissza. A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 259–282.
- Vries, Th. de 1952. *Levend Hongarije: reisnotities*. Den Haag: Nieuw Hongarije.
- Weststeijn, W.G. 1979. Signalement over Gyula Illyés. *Literair Paspoort* 30/276. 92.